

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Силка О. З. Громадські об'єднання українського села наприкінці XIX – на початку XX ст.: становлення та діяльність (на матеріалах Лівобережжя). Монографія. – Черкаси : видавець ФОП Гордієнко Є. І., 2015. – 550 с.

На початку XX ст. українське селянство, так само, як і міська інтелігенція, міщани, робітники, виявило себе активним учасником нової громадської хвилі, виборюючи та забезпечуючи реалізацію своїх законних інтересів через участь у добровільних статутних об'єднаннях. Завдяки усвідомленню необхідності та важливості своєї участі у процесах змін, селяни ініціювали створення сотень громадських товариств різного спрямування. Їхнє територіальне охоплення, напрямки, масштаби та результати діяльності є безпосереднім прикладом для сучасного сільського громадського руху. Впровадження ефективного діалогу держави з громадянським суспільством не може не спиратися на історичну традицію, підґрунтя якої було закладене ще на початку XX ст. Разом з тим, важливо пам'ятати, що поруч із позитивним, накопичено й негативний досвід у функціонуванні легальних статутних об'єднань. Саме ці обставини і зумовили необхідність комплексного ретроспективного дослідження особливостей становлення та діяльності сільських громадських об'єднань наприкінці XIX – на початку XX ст.

Останніми роками у вітчизняній історіографії активізувалося студіювання проблем громадського статутного руху в Україні другої половини XIX – початку XX ст., вийшла в світ значна кількість різнопланових досліджень із цієї проблематики. У контексті зазначеного факт появи фундаментальних праць з історії та історіографії громадської статутної ініціативи засвідчує їх вчасність та незаперечну необхідність для наукової громадськості. Виходячи з цього, актуальність рецензованої монографії та її практичне значення жодних сумнівів не викликають, адже її автор – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства Національного університету харчових технологій Оксана Силка – дослідила особливості та закономірності функціонування сільських громадських товариств на прикладі офіційних об'єднань населення Лівобережної України.

О. Силка znana в історичній науці як автор ряду праць, предметом дослідження яких було як міське, так і сільське громадське статутне середовище. Нова монографія дослідниці стала цілком логічним та очікуваним результатом її тривалих наукових пошуків.

Обраний О. Силкою аспект досі не був об'єктом самостійного і систематичного наукового осмислення в Україні. Осць чому її монографію без сумніву можна віднести до новаторського і перспективного напрямку історії України.

Вперше у вітчизняній науці на основі значної кількості джерел та спеціальної літератури здійснено комплексний аналіз діяльності сільських статутних громадських осередків Полтавської та Чернігівської губерній в умовах державної політики Російської імперії.

Структура рецензованої монографії не викликає принципових зауважень. Книга містить вступ, шість частин зі структурованими підрозділами та висновки, а також покажчик імен і список скорочень. Поклавши в основу проблемний принцип викладу матеріалу, автор послідовно у 18 параграфах вивчає проблему генези, етапів розвитку і специфіки діяльності сільських громадських об'єднань у лівобережних українських землях наприкінці XIX – на початку XX ст. На наше переконання, така структура праці чітко підпорядкована меті та завданням дослідження, відповідно, вона вибудована цілком логічно, що сприяє зручності сприйняття матеріалу.

Звертає на себе увагу джерельна база дослідження, яка складається з різноманітних документів і матеріалів. Враховуючи специфіку досліджуваного явища, автор використа-

ла архівні матеріалів та значне коло т. зв. вихідної документації сільських товариств. Документи такого характеру науковець опрацювала у вітчизняних архівосховищах – Центральному державному історичному архіві України у Києві, державних архівах Київської, Полтавської, Чернігівської та Черкаської областей.

Автор використала й періодичні видання громадських об'єднань та пресу досліджуваного періоду – «Хуторянин», «Журнали Полтавского сельскохозяйственного общества», «Селянин», «Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества», «Константиноградские сельскохозяйственные известия», «Журнали Константиноградского сельскохозяйственного общества», «Лохвицкое слово», «Ромен», «Вестник Хорольского общества сельского хозяйства», «Труд», «Неженец», «Хлибороб», «Журнал спасання на водах», «Вестник Красного Креста» тощо. Отже, джерельна база монографії достатня для висвітлення поставлених завдань.

Зауважимо, що монографія О. Силки ґрунтується на відповідних методах та методології, які виступили орієнтирами під час вирішення конкретних дослідницьких завдань. Зокрема, поєднання методів аналізу та синтезу, метод сходження від абстрактного до конкретного, використання системного й історичного підходів, методів діалектики та формалізації, а також порівняльний (копмаративний), ретроспективний та контент-аналізу.

Автор цілком аргументовано стверджує, що «громадські об'єднання українського села в Лівобережній Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. не стали предметом спеціального, повного і об'єктивного дослідження істориків-науковців дореволюційного, радянського та сучасного періодів, за винятком окремих аспектів вивчення сільськогосподарського, пожежного, червонохресного, благодійницького та просвітницького рухів».

О. Силка досить вдало дослідила визначальні риси сільських статутних товариств, а саме – добровільність (члени організації вступали до об'єднання, свідомо витрачали свій час і ресурси добровільно), часткова незалежність (правління та загальні збори товариств були вільні у своїх рішеннях, але при цьому, у окремих випадках, залежали від фінансової допомоги з боку державних органів та органів самоуправління), неприбутковість (селяни не отримували фінансового прибутку) та суспільна корисність (спільна мета об'єднань полягала у покращенні стану суспільного добробуту).

Пропонуючи свій погляд на місце сільських громадських товариств у загальній класифікації легальних об'єднань, науковець пропонує трактувати поняття «громадського товариства», зважаючи на політичні та соціально-економічні обставини існування Російської імперії, як «добровільне, позастанове об'єднання громадян, засноване на принципах самоуправління (виборні органи) й оформлене згідно чинного законодавства («Статут»), метою якого є реалізація прагнень і бажань його членів, за винятком політичного та комерційного характеру».

Автор переконливо доводить, що сільськогосподарські товариства просвітницького агрокультурного спрямування були одним із проявів громадської активності в аграрній сфері. При цьому дослідниця цілком слушно наголошує, що сучасна історіографія оперує застарілими кількісно-статистичними даними стосовно сільськогосподарських товариств початку XX ст. Цю прогалину певним чином заповнила рецензована монографія. Так, вперше до наукового обігу було введено нові кількісні показники поширення статутних сільськогосподарських товариств станом на 1913 та 1916 рр. (по Чернігівській губернії – 108 об'єднань, на відміну від праці П. Гавсевича 1915 р. – 90 об'єднань та по Полтавській губернії – 319 у 1913 р. та 328 у 1916 р., на відміну від Т. Зенченка 203 у 1913 р.). Особливу увагу приділено розрахункам щодо відсоткової присутності сільськогосподарських товариств у волосних центрах губерній: у Чернігівській – 29,4%, у Полтавській – 70,23%.

На великому фактичному матеріалі розкриваються соціально-економічні складові основних напрямів діяльності сільськогосподарських товариств, зроблено вдалу спробу узагальнити чинники, що визначили вектори взаємодії товариств із повітовими земствами.

Новим у дослідженні є узагальнення здобутків та прорахунків своєрідних об'єднань самоорганізації сільського населення як товариства благоустрою та добровільні пожежні організації. Особливу увагу привертає детально проаналізована діяльність українських сільських осередків загальноросійських громадських об'єднань, зокрема імператорського Російського товариства Червоного Хреста та імператорського Російського товариства порятунку на водах. Окрему увагу дослідниця звернула і на локальні проекти інших імператорських товариств, які було вдало реалізовано саме у сільській місцевості Лівобережжя України.

Заслугує схвалення розуміння дослідницею того факту, що сільським товариствам досліджуваних типів станом на кінець 1916 – початок 1917 рр. не вдалося створити достатньо широкої, в ідеалі, всеохоплюючої сільської мережі. Між тим, слушною є думка О. Силки про те, що сільські добровільні статутні об'єднання були складовою розгалуженої мережі громадських організацій другої половини XIX – початку XX ст. і, відповідно, їхнє функціонування та результати діяльності можуть бути охарактеризовані як важливі у процесі формування громадянського суспільства.

Досліджуючи основні сфери реалізації приватних інтересів громадян Російської імперії, автор з'ясувала особливі вектори, в межах яких гуртувалося саме сільське населення – покращення місцевої агрокультури, організація рятувальної та протипожежної охорони, облаштування території, надання медичної допомоги, створення осередків культури, освіти, патронату тощо. У контексті вивчення офіційних громадських об'єднань другої половини XIX – початку XX ст., автор запропонувала розглядати сільські добровільні організації як органічну частину загальноросійського та загальноукраїнського статутного руху.

Оригінальним та змістовним є висновки монографії, які концептуалізують проблему сільського громадського самогуртування в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. Зокрема, визначаючи результативне функціонування позадержавних та позапартійних об'єднань громадян одним із атрибутів громадянського суспільства, науковець доводить, що держава, у визначений законом спосіб, надала можливість реєструвати та організувати функціонування у т. ч. і сільських громадських товариств, які відіграли важливу роль у процесі зростання самосвідомості, розвитку приватної ініціативи та загостренні почуття громадянської відповідальності.

Загалом позитивно оцінюючи рецензовану працю, варто висловити деякі зауваження, які будуть корисні автору у подальшій роботі над проблемою. На наш погляд, у висновках варто було б вказати, які аспекти досліджуваної проблеми потребують нині пріоритетної уваги, які висновки і положення, вироблені попередниками вимагають уточнення, чи навіть перегляду. Бракує аналізу загальноукраїнського контексту щодо процесів самогуртування селян в межах легальних об'єднань та визначення долі селянських об'єднань після 1917 р.

Всі ці зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої монографії.

Г. Д. Казьмирчук

Драч О. О. Зарубіжна історіографія всесвітньої історії: навчальний посібник / Київський ун-т ім. Б.Грінченка. – Черкаси: Видавець Ю.А. Чабаненко, 2015. – 164 с.

Сучасний освітній простір породив не один десяток підручників та посібників з історичних дисциплін. Однак, донині в Україні побачило світ небагато навчальної літератури з викладом новітніх тенденцій зарубіжної історіографії. Посильно збагатити цей цілком необхідний напрям професійної підготовки істориків намагається автор рецензованого нами навчального посібника – професор Київського університету імені Бориса Грінченка та професор Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького О.О. Драч. Основою для його створення стали лекційні матеріали, апробовані в процесі викладання студентам-історикам Університету імені Б.Грінченка курсу з історіографії країн Західної Європи та США.

Представлене видання покликане дати можливість у стислій формі ознайомитися з основними аспектами поступу зарубіжної історіографії XIX–XX ст., її теоретичним багажем, інституціональним розвитком, набути цілісного уявлення про розвиток західноєвропейської історичної науки у контексті змін парадигм історіописання, дослідницьких методик і стратегій провідних історичних шкіл і напрямів, з'ясувати методологічні й тематичні здобутки та проблеми провідних історіографій світу, насамперед західноєвропейських країн та США, осмислити перспективи світової історичної науки на початку XXI ст.

Рецензований навчальний посібник містить проблемно-хронологічний виклад матеріалу у формі шести лекцій, що тематично відображають ключові проблеми зарубіжної